

Posudek diplomové práce

Miloš Miškovský, *Problematika řeči a subjektu ve filosofii Paula Ricœura*

ÚFAR, FFUK, září 2008

Autor zkoumá Ricœurovo myšlení o řeči a subjektu na základě sborníku textů ze 60. let *Konflikt interpretací*. Ricœurovo pojetí řeči nese zřetelné stopy Husserlovy fenomenologie a Heideggerovy fundamentální ontologie. Tyto inspirační zdroje Ricœur konfrontuje se zásadně odlišnými naukami o řeči. Pokud vůbec předkládá nějaké vlastní pojetí řeči, získává zřetelnější obrysy až v závěru těchto konfrontací.

Miloš Miškovský svou práci strukturuje podle *Konfliktu interpretací* jako Ricœurovu rozpravu se strukturalismem (I. část), s psychoanalýzou (II. část) a se sémiologií (III. část). Již na začátku upozorňuje na rizika Ricœurovy snahy uchopit řeč „v celé její šířce a různorodosti“ (2) Tato rizika, která zde blíže nepojmenovává, mají úzce souviset s Ricœurovým hledáním „společného diskurzu“ pro různá soupeřící pojetí řeči. Proto bude vztah autora k Ricœurově dílu „ambivalentní“ – snaha „porozumět“ bude provázena kritickým pohledem (3).

Část o strukturalismu zahajuje autor konstatováním: řeč je na jedné straně „jazykem“, který lze pozorovat jako objekt, a na druhé straně promluvou, která „chce něco říci, sdělit“ (5). Toto napětí („zlom“) se odráží i v rozdílu mezi strukturalistickým a hermeneutickým přístupem k řeči (6). Při charakteristice strukturalismu autor přejímá Ricœurův výčet pěti rysů (12-16): 1. strukturalismus pohlíží na řeč jako na jazyk (systém), 2. analyzuje vztahy a nikoli absolutní termíny, 2. vychází z předpokladu uzavřenosti systému, 4. upřednostňuje synchronní pohled a 5. znak netvoří referenční funkce nýbrž vztahy.¹ Ricœur ve strukturalistickém přístupu postrádá smysl pro „otevřenost promluvy“ (21nn.) jakožto *aktu*, jímž *někdo* (subjekt) *něco* (reference) sděluje. Miloš Miškovský si klade otázku, zda toto „převedení řeči do subjektivní sféry.. neznamená znovu omezení fenoménu řeči“ (26). Jeho hlavní korekturu, založenou na četbě *Kurzu*, snad můžeme shrnout slovy: mluva není ani u Saussura ve vztahu k jazyku „něčím druhotným, závislým“ (33). Mluva jakožto „schopnost a potřeba“ něco říci historicky předchází jazyku a je základem jeho vždy arbitrární povahy. Zde má podle autora své kořeny „jistá *otevřenost*“, jež však není – jako u Ricœura – otevřeností promluvy, nýbrž otevřeností jazyka (36).

V části věnované psychoanalýze Miloš Miškovský – spolu s P. Ricœurem – představuje Freudovu psychoanalýzu nikoli jako fyzikalistický výklad vědomí, nýbrž jako opravdovou *interpretaci*. Na příkladu snu, výkladu kultury a uměleckého díla předvádí interpretaci jako hledání skrytého – tj. *nevědomého* – smyslu. Je otázka, zda se zde autor nedopouští protimluvy, když Freudův výklad Michelangelova Mojžíše líčí jako snahu „odhalit původní umělcův záměr“ (47). Miloš Miškovský poté – opět spolu s Ricœurem – upozorňuje na „zdvojení řeči“ ve Freudově výkladu: kromě „řeči síly“ (puď, vytěsnění, obsazení...) zde máme „řeč smyslu“ (jež pojmenovává významové vztahy v lidské psychice). Miloš Miškovský

¹ Miloš Miškovský přichází s dílčí korekturou této charakteristiky, když upozorňuje, že sám Saussure se v *Kurzu* zajímá o „časovost v jazyce“ (str. 15).

upozorňuje na skutečnost, že pro Ricœura je nevědomí vždy jen něčím „relativně jiným“, že nevědomé významy dávají smyslu jako něco, co je vždy třeba si „přivlastnit“ (59). Klade si otázku, zda neexistuje „radikálnější“, hlubší“ nevědomí (61). Pokud ano, pak bychom nemohli bez dalšího říci, že tím, *kdo* mluví, je subjekt. Pasáž o Freudovi trpí závislostí na Ricœurově výkladu Freuda. Třebaže se snaží položit kritické otázky, nečiní tak na základě zasvěceného výkladu Freuda, nýbrž na základě jistého pocitu neuspokojení s Ricœurovým výkladem, na němž však zůstává závislá (zejm. na rozehrání dvou „řečí“ do jakéhosi protipohybu).

Třetí část, věnovaná vztahu mezi sémiologií a hermeneutikou, se soustřeďuje především na otázku reference. Ricœur zde uvažuje o přechodu z úrovně sémiologické (s jednotkami jako foném, morfém, lexém) na úroveň sémantickou, v níž se pohybujeme na úrovni věty, jež něco „znamená a sděluje“ (70). Ricœur zde podle autora nachází hierarchický vztah, v němž je takřikajíc nižší chápáno z vyššího (a sémiologické systémy nejsou „mimo sémantickou funkci“ srozumitelné, 71). Miloš Miškovský upozorňuje, že se zde spíše jedná o „skok“ než o plynulý přechod. Když tento náznak kritiky rozvíjí, klade otázku: je vypovídání jakožto určitá činnost či výkon ještě „součástí řeči jako takové“ (72)? A dodává „pravděpodobně se nedá označit jako její konstitutivní součást. Jedná se daleko spíše o něco do značné míry vnějšího a nahodilého. Řeč přece nemizí s tím, když se mlčí... Pak by se ale i onen vztah reference... ukazoval být spíše něčím, co až druhotně přistupuje k řeči“ (72). Této úvaze nerozumím. Výraz „řeč“ se tu používá ve více významech (jednou pro „parole“ a jindy jako „řeč jako taková“), ale ani po případném terminologickém vyjasnění tuto myšlenku nedokáži sledovat. V samotném závěru třetí části se Miloš Miškovský dostává k velmi zajímavému tématu předchůdnosti „pudu“ před uvědoměním si sebe sama, k prioritě „jsem“ před „myslím“ a „mluvím“ (83). Škoda, že u této teze – řeč nemá základ v sobě, nýbrž v „touze být“, jež jí předchází – se autor omezí na krátkou zmínku (str. 84 a 88), jíž celou práci uzavře.

Práce velmi plasticky přibližuje Ricœurovy úvahy o řeči ze druhé půle 60. let. Její hodnota tkví právě v jejím „ambivalentním“ postoji, v němž se úsilí o porozumění dobře pojí se snahou o kritický odstup. Tento odstup se však jen zčásti zakládá na četbě alternativních koncepcí (jako v případě Saussura), a spíše zůstává závislý na Ricœurově formulaci problému (jako v případě Freuda).

Mám jen jednu námitku k hlavnímu tématu: domnívám se, že autor nevezl dostatečně vážně (nejen) Ricœurovu snahu formulovat vztah mezi jazykem a promluvou jako vztah mezi potencií a aktem. Nerozumím, proč autor tento vztah charakterizuje jako „jednostranný“ a proč je mluva něčím „druhotným, závislým“, zatímco jazyk „předchází, určuje a funduje“ (zatímco mluva pouze „aktualizuje potenciality“ 33). Miloš Miškovský prezentuje tento vztah mnohem častěji jako „vystoupení na jinou úroveň s jinými (vyššími) jednotkami“ (78). To je velké zjednodušení. Ve vztahu potence-akt lze těžko říci, že potence „určuje a funduje“, zatímco akt je „druhotný, závislý“, a už vůbec ne, že jsou to různé úrovně. Domnívám se, že Ricœur chce rozdíl úrovní tímto modelem překonat a popřít, a nikoli zdůvodnit.

Práci lze po formální stránce vytknout časté překlepy, ba i hrubky („chvíly“ 74). Styl se vyznačuje až příliš častým opakováním, v kladení otázek je autor poněkud mnohomluvný, když namísto pregnantní formulace nabízí dlouhá souvětí. Některé překlady jsou nepřesné (51), místy dokonce chybné (22). Za drobnější věcné zakolísání považuji výklad o symbolu, který symbol až příliš ztotožňuje s polysémií (17-19).

Tyto výtky nijak nemají popřít celkově výtečnou úroveň práce, na níž cením především její vpravdě filosofické tazavé soustředění na jednu jedinou otázku, totiž otázku řeči. Hodnotím ji jako **výbornou**.

V Praze, 21. září 2008

Jakub Čapek